

1918'den 2023'e Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Askeri Boyutu

Military Dimension of Türkiye-Azerbaijan Relations from 1918 to 2023

Bahar ÖZSOY*

Öz

Jeopolitik konumu ve yer altı kaynakları ile Güney Kafkasya özellikle 19. yüzyıldan itibaren bölgesel ve küresel güçlerin rekabet alanına dönüşmüş, uzun yıllar Sovyet hakimiyetinin etkili olduğu bölgede 20.yüzyılın sonlarında üç Kafkas ülkesi (Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan) bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlığın ilk yıllarında bölge devletleri bir yandan siyasi ve ekonomik krizlerle karşı karşıya kalırlarken diğer yandan uluslararası sisteme entegre olmanın yollarını aramışlardır. Söz konusu krizler Ermenistan ile savaş halindeki Azerbaycan açısından oldukça olumsuz sonuçlara yol açmış, askerî kapasitenin eksikliği Birinci Karabağ Savaşı'nın kaybedilmesine yol açmıştır. İlişkilerini 'bir millet iki devlet' söylemi üzerine inşa eden Türkiye ve Azerbaycan askerî iş birliğinin geçmişi Kafkas İslam Ordusu'nun 1918 yılında Bakü'yü işgalden kurtarmasına dayanmaktadır. Çok geçmeden Azerbaycan'ın Sovyet egemenliğine girmesi nedeniyle sonlanan askerî ilişkiler 1991 yılındaki bağımsızlığın ardından yeniden kurulmuştur. Eğitim ve teknik konulardan tatbikatlara bir çok alanda sürdürülen askerî ve savunma alanındaki işbirlikleri özellikle son on yılda genişlemiştir. Bu çalışma İkinci Karabağ Savaşı'nın kazanılmasında Azerbaycan'ın Türkiye ile olan askerî iş birliğinin belirleyici olduğunu iddia etmektedir. Bu kapsamda kökleri 100 yıl öncesine dayanan Türkiye-Azerbaycan askerî ilişkileri tarihsel perspektiften ele alınacak ve Azerbaycan'ın askerî kapasitesi değerlendirilecektir. Bunun yanında çalışmada İkinci Karabağ Savaşı ile derinleşen iş birliği imkanlarına ve geleceğe yönelik beklentilere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Askerî ilişkiler, Türkiye, Azerbaycan, Karabağ, Güvenlik.

Abstract

With its geopolitical location and underground resources, the South Caucasus region has turned into a competitive field for regional and global powers, especially since the 19th century. Three Caucasian countries (Azerbaijan, Georgia, and Armenia) gained independence in the region where Soviet domination had been effective for many years. In the first years of their independence, these countries, on the one hand, faced political and economic crises and, on the other hand, sought ways to integrate into the international system. These crises had negative consequences for Azerbaijan, which has been at war with Armenia, and the lack of military capacity led to the loss of the First Karabakh War. The history of military cooperation between Türkiye and Azerbaijan, which built their relations on the discourse of "one nation, two states", dates to the Caucasian Islamic Army's liberation of Baku in 1918. Military relations,

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye, ORCID: 0000-0002-6667-6789, e-posta: b.ozsoy@hbv.edu.tr.

Geliş Tarihi / Submitted: 02.09.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 11.11.2023

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

which ended soon after Azerbaijan went under Soviet domination, were re-established after its independence in 1991. Cooperation in the field of military and defence, which continues in many areas from training and technical issues to exercises, has expanded especially in the last decade. This study claims that Azerbaijan's military cooperation with Türkiye was decisive in winning the Second Karabakh War. In this context, Türkiye-Azerbaijan military relations, which date back 100 years, will be discussed from a historical perspective, and Azerbaijan's military capacity will be evaluated. In addition, the study will include the cooperation opportunities that have deepened with the Second Karabakh War and the future expectations.

Keywords: *Military Relations, Türkiye, Azerbaijan, Karabakh, Defence Industry.*

Summary

Military relations, which can be traced back to 1918, when the Caucasian Islamic Army liberated Baku from the occupation and contributed to the independence of Azerbaijan, constitute an important pillar of the cooperation between Ankara and Baku. Even though a connection was established through Moscow during the period when Azerbaijan was under Soviet domination, military relations could not be a part of this connection. However, with the independence of Azerbaijan in 1991, the relations between the two countries were re-established.

Political and military issues have been relatively difficult to address in Türkiye's attempts to improve relations with the Turkic States in Central Asia and the Caucasus. The cautiousness of the Turkic States, the responsibilities of Türkiye as a NATO member, and the political-economic conditions have limited the development of military relations. The political crisis faced by Azerbaijan in its first years of independence and its war with Armenia were determinative in Azerbaijan's foreign policy as well as in its domestic politics. In the relations established with Türkiye's recognition of Azerbaijan in a short time, the title of military cooperation consisted of education and technical issues and Türkiye's attitude in the First Karabakh War was criticized by the domestic public. However, after the signing of the ceasefire agreement with Armenia, Türkiye's support for Azerbaijan has increased. Türkiye has become a "contact country" between Azerbaijan and NATO and Azerbaijan was included in the Partnership for Peace Program in 1994. During this period, Azerbaijani soldiers were trained in Türkiye, while Turkish officers and commanders were also sent to Azerbaijan to provide training. With the 2000s, the relations have expanded and reached the level of strategic partnership.

While the Agreement on Strategic Partnership and Mutual Support signed in 2010 obliges the parties to assist each other in case of a possible attack, it also foresees ways to deepen the defence cooperation between the two countries. In this context, while topics such as cyber security and energy security are on the agenda, Turkish companies such as ASELSAN, HAVELSAN, and ROKETSAN have reached agreements with Azerbaijan on the issues of providing control systems for military ships and armoured vehicles, as well as joint production of missiles. From this period onwards, military exercises involving Georgia from time to time, trilateral meetings at the level of defence ministers, and more agreements reached on issues such as the fight against terrorism and drug smuggling are particularly important. These efforts and steps contributed to the increase in Azerbaijan's

military capabilities and effectiveness, and to the strengthening of its army's offensive and defensive capabilities. Moreover, TRG-300 TIGER Missiles, Kasırga and Sakarya rocket launch systems, UAVs, and UCAVs exported from Türkiye were decisive in the success of the country's armed forces in the Second Karabakh War. One of the factors that led Azerbaijan to succeed in the 44-day war is undoubtedly the unconditional moral support provided by Ankara. The presence of Turkish F-16s in Azerbaijan and the emphasis on the righteousness of Azerbaijan's struggle from the President of the Republic of Türkiye is an important psychological factor contributing to the victory of the war.

With the Shusha Declaration signed on June 15, 2021, Türkiye and Azerbaijan, which increased their relations from strategic partnership to alliance level, declared that they would act jointly in case of a threat or attack by a third state or states against their independence, sovereignty, territorial integrity or security of their internationally recognized borders. According to the Shusha Declaration, the two countries agreeing to share technology in the fields of sea, air, and space will support each other in the development of defence industry technologies for the domestic and international markets. In the coming period, it has been decided that cooperation will be encouraged in the fields of cyber security, energy security, regional and international security, that joint exercises will be continued, and that a joint struggle will be made against the spread of weapons of mass destruction, organized crime, money laundering, drug smuggling, human trafficking, and illegal immigration.

Finally, cooperation has been established for the development of advanced generation and autonomous technologies and artificial intelligence-supported new generation technologies in the recent period. A goodwill protocol has been signed to produce joint unmanned aerial vehicle systems. All these steps and agreements will expand the military and defence cooperation between the two countries in the medium- and long-term and increase their influence in the regional and global arena.

Giriş

Sovyetlerin dağılması ile 1991 yılında bağımsızlığını kazanan ülkelerin yer aldığı bölgelerde olduğu gibi Kafkasya'da da ortaya çıkan boşluk kaotik bir ortamın oluşmasına yol açmıştır. Bölge içindeki devletlerarası anlaşmazlık ve çatışmaların iş birliği imkanlarını sınırlamasının etkisiyle bölge, büyük güçlerin nüfuz mücadelesine sahne olmuştur. Kafkasya'nın en güçlü, en gelişmiş ve doğal kaynakları açısından en zengin ülkesi olan Azerbaycan ise bölgedeki bu rekabetin merkezinde olagelmıştır.

1991 yılında bağımsızlığını kazanan Azerbaycan'da iki yılda üç lider ülkenin başına geçerken siyasi istikrar 1993 yılında Haydar Aliyev'in iktidara gelmesi ile sağlanabilmiştir. Ülkenin içinde bulunduğu savaş halinin ekonomik ve siyasi gelişimi engellediğinin fark edilmesi ile Dağlık Karabağ Savaşı'nda ateşkes antlaşması imzalanmış, çok geçmeden Azerbaycan küresel enerji anlaşmaları ile uluslararası sisteme entegre olmuştur. 90'lı yılların ikinci yarısında petrol, 2000'li yıllarla birlikte de doğal gaz kaynaklarının küresel alana arzı ile birlikte Azerbaycan enerji piyasalarında önemli bir alternatif aktöre dönüşmüştür.

Kuşku yok ki, Sovyetlerin dağılması ile bağımsızlığını kazanan tüm ülkelerde olduğu gibi Azerbaycan'da da 90'lı yılların başında temel öncelik ulusal güvenliğin sağlanması olmuştur. Ülkenin sahip olduğu enerji kaynakları, Hazar Denizi'nde olan hakları, kara ve demiryolu ulaşımındaki pozisyonu, Orta Asya'nın Batı'ya entegre edilmesindeki rolü, coğrafi olarak Rusya'ya olan yakınlığının getirdiği jeopolitik konumu, Çin'in Orta Asya'da artan nüfuzu, İran'daki Azerbaycanlı nüfusun varlığı ve Ermenistan ile olan Karabağ sorunu savunma ve güvenlik gereksinimini artıran başlıca nedenlerdendir. Askerî gelişmenin sağlanmasında ve kapasitenin artırılmasında Bakü yönetimine en büyük desteği ise Türkiye vermiştir. Askerî-teknik alanda başlatılan ilişkiler stratejik ortaklığın kurulması ile güçlü bir zemine oturtulmuş, iş birliği alanları askerî tatbikatlardan ortak savunma sanayisine kadar bir dizi alanı kapsar hale gelmiştir.

Mevcut çalışma, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin temel ayaklarından biri olan güvenlik ve savunma iş birliğine odaklanmaktadır. Bu kapsamda çalışmada ilk olarak iki ülke arasındaki askerî ilişkileri belirleyen etmenlere yer verilmiş, ardından askerî ilişkiler 1918-2002, 2003-2019 ve 2020-2022 olmak üzere üç dönemde ele alınmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise bölgesel ve küresel gelişmelerden hareketle askerî ilişkilerin geleceğine yönelik değerlendirmelerde bulunulmuştur. Konuyla ilgili literatür taranmış, araştırma ve resmi veriler ışığında makalede ilişkilerin askerî boyutunun bütüncül bir biçimde ortaya konmasını sağlamaya yönelik olarak nitel analiz modeli kullanılmıştır.

1. Türkiye-Azerbaycan Askerî İlişkilerini Belirleyen Etmenler

1991 yılında bağımsızlığını kazanan Azerbaycan siyasi, ekonomik ve toplumsal bir krizle karşı karşıya kalmış, Ermenistan ile yaşanan savaşın etkisi ile normalleşme süreci kısmen uzun sürmüştür. Bağımsızlık sürecinin ilk Cumhurbaşkanı Ayaz Mutallibov tarafından doğru yönetilmemesi kadar 1992-1993 döneminde cumhurbaşkanlığına gelen Elçibey'in Azerbaycan'ı içinde bulunduğu krizlerden kurtaracak politiklardan yoksun oluşu birbiri ardına gelen toprak kayıplarının temel nedenlerinden olmuştur. Nitekim Haydar Aliyev iktidara geldiğinde ülkedeki krizin derinleşmekte olduğu ve Ermenistan'ın savaşın psikolojik üstünlüğünü kazandığı bir ortam bulunmakta idi. Bu çerçevede, Ermenistan ile 1994 yılında ateşkes anlaşması imzalanması Aliyev yönetiminin ilk icraatlarından biri olmuştur. Böylece ülkenin içinde bulunduğu krizden çıkmasını sağlayacak siyasi irade ortaya konmuş ve Rusya'nın dengelenmesini sağlamaya yönelik bir dış politika oluşturulmaya çalışılmıştır.

Kültürel, etnik ve tarihsel bağlara karşın realist perspektiften bakıldığında Kafkasya, Türkiye'nin güvenliğinde oldukça kritik bir noktada bulunmaktadır. Eski Sovyet coğrafyası olan bölge, gerek İran'ın nüfuz çabalarına gerekse de Moskova'nın etkinliğini yeniden tesis etme mücalesine sahne olmuştur. Türkiye'nin söz konusu bu rekabetin dışında kalması siyasi ve ekonomik bir anlam taşıdığı kadar önemli güvenlik riskleri de barındırmaktadır. Dahası jeopolitik olarak Orta Asya ile bir bağlantı oluşturması Azerbaycan'ı Türk devletleri ile ilişkilerin geliştirilmesinde de kritik bir konuma getirmektedir. Bu nedenle Türkiye ve Azerbaycan arasında iyi ilişkilerin sürdürülmesi dış politikanın önceliklerinden biridir. Diğer taraftan iki

ülke arasında kurulması olası ilişkiler içerisinde en zorlu olanının askerî ilişkiler olduğu ifade edilmelidir. Zira askerî, savunma ve güvenlik temelli ilişkilerin kurulması büyük bir siyasi irade gerektirmenin yanı sıra böyle bir ilişkinin varlığı bölgesel-küresel aktörlerin ve etmenlerin müdahalelerine oldukça açıktır. Öyle ki, eski bir Sovyet ülkesi olan Azerbaycan ile NATO ülkesi Türkiye arasındaki askerî ilişkiler en kontrollü ve en yavaş gelişen iş birliği alanlarındanır.

Türkiye-Azerbaycan askerî ilişkilerinin kuruluş aşamasında belirleyici etmenlerden biri olarak Türkiye'nin NATO üyeliği sayılabilir. Bu durum bir yandan İran, Rusya gibi bölge ülkelerinin kaygı ve rahatsızlıklarını artırırken diğer yandan özellikle Dağlık Karabağ sorununda Türkiye'nin Azerbaycan'a olası desteğinin NATO tarafından sınırlandırılmasına ve askerî ilişkilerin uzun yıllar eğitim ve teknik konulardan ibaret olarak sürdürülmesine neden olmuştur. ABD ve NATO, 90'lı yıllarda Türkiye'nin Azerbaycan'a doğrudan askerî destek vermesine sıcak bakmamasına karşın iki ülke arasındaki askerî ilişkilerin gelişmesinde NATO'nun etkisi yadsınmaz. NATO'nun, İttifakı etkileyen güvenlik konularıyla ilgili siyasi ve askerî süreci denetleyen ve siyasi karar verme yetkisi bulunan Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ne (NAC) 1992 yılında Azerbaycan üye olmuştur. 1994 yılında gerçekleştirilen Brüksel Zirvesi'nin ardından Azerbaycan NATO'nun Barış İçin Ortaklık (BİO) programına dahil edilmiştir.

BİO programının temel amacı demokratik ilkelere bağlılık temelinde istikrarın artırılması, barışa yönelik ortaya çıkabilecek olası tehditlerin azaltılması ve NATO üyesi olmayan ülkelerle güçlendirilmiş güvenlik ilişkilerinin oluşturulmasıdır. Program, NATO ile iş birliğini derinleştirmeyi isteyen ülkeler için Bireysel Ortaklık Eylem Planları (IPAP'ler) hazırlanmasına imkan tanımaktadır.¹ Türkiye, 2009 yılına kadar NATO ile Azerbaycan arasında "temas ülke" olarak hareket etmiştir. Bu kapsamda TSK, Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri ile NATO arasındaki iş birliğini geliştirmeye yönelik olarak Azerbaycan eğitim sisteminin kurulması, eğitim için gerekli teçhizatın temini konularında yardımlarda bulunmuştur. Örneğin, 1999 yılında imzalanan askerî ve nakdi yardım hibe anlaşması protokolünden sonra Türkiye tarafından BİO faaliyetlerine katılımında kullanılmak üzere Azerbaycan'a fon tahsis edilmiştir. Yine, 1999-2015 yılları arasında Türkiye'de düzenlenen NATO/BİO kurslarına Azerbaycan'dan 762 askerî personel katılmıştır.² Bireysel Ortaklık sürecinin verimli ve koordineli bir şekilde yürütülmesi için Azerbaycan Savunma Bakanlığı bünyesinde Bireysel Ortaklık Merkezi Planlama Ekibi (IPAP CPT) oluşturulmuş ve personele Türk Silahlı Kuvvetleri danışmanları tarafından organizasyon, koordinasyon prosedürleri ve çalışma hakkında bilgiler sunulmuştur.³ NATO ile iş birliğini geniş bir perspektifte ele alan Azerbaycan 34 personelini 1999 ile 2008 yılları arasında 'Türkiye Barış Gücü' bünyesinde görev alması amacıyla Kosova'ya göndermiştir.⁴ Diğer taraftan, Azerbaycan'ın Afganistan'da da barış gücü birlikleri bulunmuş ve bu birliklerin ulaşım, maaş ve iâşe giderleri Türkiye

1 NATO, "Partnership for Peace Programme", https://www.nato.int/cps/en/natohq/-topics_50349.htm, 2023, erişim 21.07.2023.

2 Ahmet Yüce, "The Caucasus and the World", *International Scientific Journal*, 21, 2016, s. 7.

3 Age, s. 59-61.

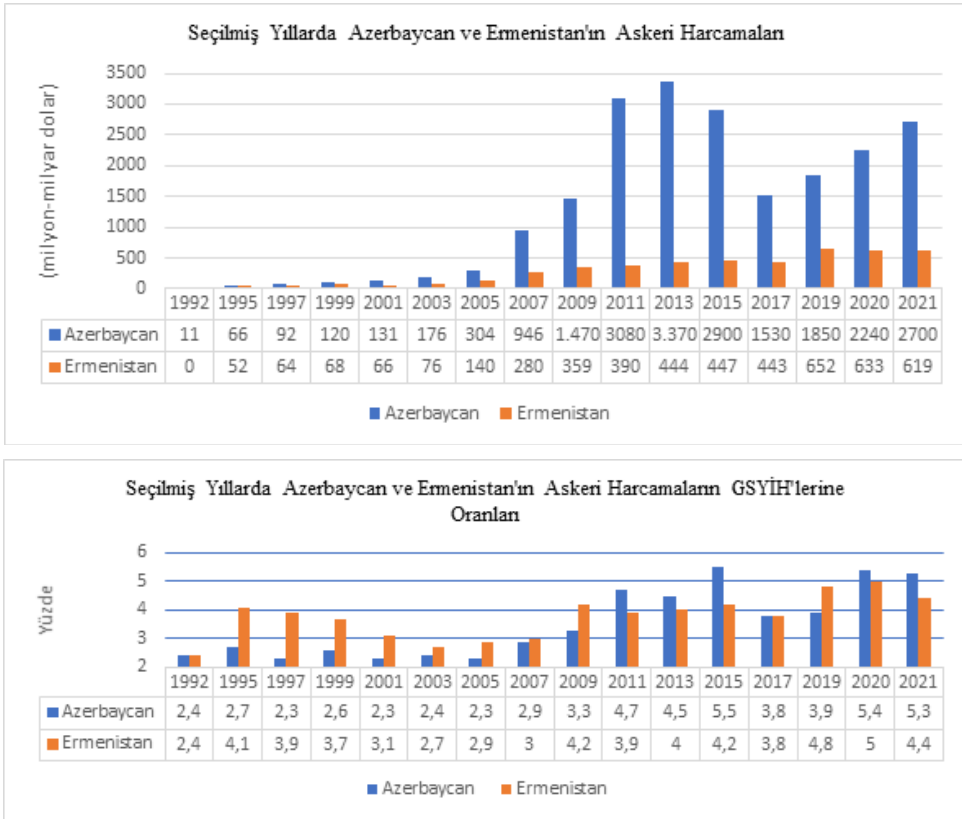
4 "Ordu Kuruculuğu", https://www.azerbaijans.com/content_1690_tr.html, erişim 12.08.2023.

tarafından karşılanmıştır.⁵ Böylece bir yandan Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin askerî boyutu güçlenirken diğer yandan topraklarının önemli bir kısmı işgal altında olan Azerbaycan'ın askerî gelişimi desteklenmiştir. Söz konusu iş birliğine NATO açısından bakıldığında da Azerbaycan, NATO'nun Doğu'ya doğru genişleme stratejisi için önemli ülkelerden birine dönüşmüştür.

Türkiye'nin Azerbaycan'la askerî ilişkilerini belirleyen bir diğer etmen Ermenistan'la yaşanan savaş olmuştur. Uzun yıllar dondurulmuş bir savaşın tarafları olmaları nedeni ile Azerbaycan ve Ermenistan ülke gelirlerinin büyük bir oranını askerî harcamalarına ayırmış, bu da her iki ülkenin silah ihracatçısı devletlerle olan ilişkilerini etkilemiştir.

Aşağıdaki grafikte seçilmiş yıllarda tarafların askerî harcamaları ve bu harcamaların bütçedeki oranları gösterilmiştir.

Grafik 1. Seçilmiş Yıllarda Azerbaycan ve Ermenistan'ın Askerî Harcamaları ve Bu Harcamaların GSYİH'larına Oranları

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator>

⁵ Yüce, The Caucasus, s. 61.

Grafik 1 incelendiğinde, her iki ülkenin askerî harcamalarının yıllar itibari ile genel olarak artış gösterdiği görülmektedir. Nitekim, 2007 yılından sonra Azerbaycan'ın savunma bütçesi 1 milyar dolar eşiğini aşmıştır. Diğer taraftan Ermenistan'ın en fazla savunma bütçesi 2019 yılında 652 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 ve 2020 yılında Azerbaycan sırayla 1,85 milyar dolar ve 2,24 milyar dolar askerî harcama yaparken, aynı yıllarda Ermenistan 652 milyon dolar ve 633 milyon dolar harcama yapmıştır. 2020 yılında küresel alanda ise askerî harcamalara Azerbaycan'ın GSYİH'nin yüzde 5,4'ünü Ermenistan'ın ise yüzde 5'ini ayırmış olması tarafların ne ölçüde militarize olduğunu göstermektedir. Söz konusu silahlanma yarışı iki ülkenin silah ihracatçısı Rusya, Azerbaycan, İsrail ve Türkiye ile olan ilişkilerinde belirleyicidir.

Sovyet dönemine dayanan Ermenistan'ı destekleme politikası ile Rusya, Erivan yönetimi için bir numaralı müttefiklerdir. Gümrü kentinde bir askerî üssü bulunan Moskova, Ermenistan'ın demir yolu gibi kritik alanlarında önemli paylara sahiptir. Yine, 1990'ların ortalarından itibaren Ermenistan hava sahasının korunmasında Rusya sorumluluk almış, Aralık 2015'te iki ülke arasında Ermenistan-Rus hava savunma anlaşması imzalanmıştır. Taraflar arasında 2016 yılında Rus Hava Kuvvetleri'nin tüm yeteneklerinin ortak bölgesel hava savunmasına dahil edilmesini sağlayacak bir anlaşma da yapılmıştır.⁶ Söz konusu anlaşma Karabağ'ı kapsamıyor olsa da kuşkusuz Ermenistan-Rusya ilişkilerinin güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Dahası Ermenistan 2002 yılından bu yana Moskova'nın öncülüğünde askerî-politik bir oluşum olan ve Avrasya'nın NATO'su olarak adlandırılan Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ)'nün de bir üyesidir.

Ermenistan'ın aksine Azerbaycan, Çek Cumhuriyeti'nden Belarus'a kadar birçok ülke ile askerî ticaret alanında iş birliği geliştirmiştir. İsrail, uzun yıllardır Azerbaycan'ın en büyük silah tedarikçisidir. 2016-2020 yılları arasında Azerbaycan, ithal ettiği silahların yüzde 69'unu İsrail'den, yüzde 17'sini Rusya'dan, yüzde 4,8'ini ise Belarus'tan temin etmiştir.⁷ İsrail insansız hava araçlarının neredeyse tamamı Azerbaycan cephaneliğine dahil edilmiştir.⁸ Türkiye ise Azerbaycan'a silah ihracatı açısından İsrail, Rusya, Belarus'un ardından gelse de özellikle İkinci Karabağ Savaşı sonrasında iki ülke arasında savunma sanayi başta olmak üzere askerî ilişkilerin güçlendiği ve derinleştiği görülmektedir.

Son olarak, Azerbaycan'ın askerî gücünün ve savunma alanındaki becerisinin temellerini kısaca üç unsura dayandırmak mümkündür. Birincisi, Türkiye ile geliştirilen iş birliği ve ilişkilerdir. Uluslararası alanda entegrasyonun kurulması ve Bakü'nün küresel sistemin bir aktörü haline gelmesinde Türkiye'nin 1990'lı yıllardaki diplomatik çabaları yadsınamaz. İkincisi, siyasi ve ekonomik alanda elde edilen kazanımların savunma alanına yönlendirilmesidir. Bu noktada Rusya, İsrail ve Türkiye'den alınan teçhizat sayesinde Azerbaycan, Ermenistan karşısında önemli bir

6 Reuters, "Armenia Ratifies Agreement on Joint Air-defense System with Russia", <https://www.reuters.com/article/us-armenia-russia-defence-idUSKCN0ZG2AS>, erişim 10.08.2023.

7 Pieter D. Wezeman, Alexandra Kuimova ve Siemon T. Wezeman, "Trends in International Arms Transfers 2020", *SIPRI Fact Sheet*, March 2021, s. 6.

8 Hülya Kınık ve Sinem Çelik, "The Role of Turkish Drones in Azerbaijan's Increasing Military Effectiveness: An Assessment of the Second Nagorno-Karabakh War", *Insight Turkey*, 23:4, 2021, s. 176.

askerî güce erişmiştir. Son olarak, uzun yıllar Ermeni işgali altında kalan toprakları Azerbaycan'ın erişmiş olduğu askerî potansiyelin önemli bir tetikleyicisi olmuştur. Bir milyon mülteci ve topraklarının yüzde yirmisinin işgal edilmesi gibi sorunlar başlangıçta diplomatik çabalara konu olsa da uzun yıllar devam eden çözümsüzlük Bakü'yü yumuşak güç stratejilerlerinin yanı sıra sert güç kullanımı olarak da ifade edilebilecek askerî alana yatırım yapmaya zorlamıştır. Nitekim 2020 yılındaki savaşın kazanılmasında diplomatik çabalardan ziyade Azerbaycan'ın uygulamış olduğu bu politikanın belirleyici olduğu görülmektedir.

2. Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Kurulması ve Gelişimi (1918-2002)

1917 yılındaki Bolşevik Devrimi'nin ardından kısa süreli bağımsızlık sürecinde üç Kafkas ülkesi Osmanlı Devleti tarafından tanınmış ve her ülke ile barış ve dostluk antlaşmaları imzalanmıştır. Azerbaycan'la imzalanan 4 Haziran 1918 tarihli antlaşmanın 4. maddesi, istemesi halinde Azerbaycan'a Osmanlı Devleti'nin silahlı yardımda bulunmasını öngörmekteydi. Bu antlaşmaya dayanarak Mehmet Emin Resulzade önderliğindeki Azerbaycan yönetimi Osmanlı'ya başvurmuş ve işgal altında bulunan Bakü'nün kurtarılması ve Bolşeviklerin başkent Gence'ye doğru ilerleyişinin durdurulması konusunda destek istemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun olumlu cevabı üzerine Enver Paşa tarafından Kafkas İslam Ordusu oluşturularak Azerbaycan'a gönderilmiştir. Aynı dönemde özellikle Bakü petrolünün paylaşımına dayanan bir anlaşma imzalayan Rusya ve Almanya birlikte hareket etmektedir. Buna karşın Nuri Paşa önderliğindeki Kafkas İslam Ordusu büyük bir başarı ile kente girmiş ve 15 Eylül 1918 tarihinde Bakü işgalden kurtarılmıştır.⁹ Çok geçmeden parlamento Gence'den taşınmış, Bakü yeni cumhuriyetin başkenti ilan edilmiştir. Bununla birlikte Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi üzerine Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesini imzalamış ve İslam Ordusu Birlikleri bölgeden ayrılmak zorunda kalmıştır. 1920 yılında ise Bakü Ruslar tarafından ele geçirilmiş ve Azerbaycan'ın 70 yıllık Sovyet dönemi başlamıştır. Bu dönemde tüm Soyvetler Birliği Cumhuriyetleri'nde olduğu gibi Azerbaycan'ın da dış dünya ile bağlantısı Moskova üzerinden kurulmuş ve ülke uzun yıllar boyunca Sovyet rejimi altında yaşamak zorunda kalmıştır.

Mihail Gorbaçov'un 1985 yılında Komünist Parti'nin başına geçerek yönetimi devralması 70 yıllık Sovyet hakimiyetinin çözülme sürecinin başlangıcını oluşturmaktadır. Perestroyka (yeniden yapılanma) ve glasnost (açıklık) reformları ile birliğin içinde bulunduğu krizi sonlandırabileceğini öngören Gorbaçov'un politikası Baltık Cumhuriyetlerinden başlayan bir bağımsızlık dalgası oluşturmuştur. Bu dalga 1980'lerin sonunda Kafkasya'da özellikle iki Cumhuriyet arasında tarihi anlaşmazlıkları yeniden ortaya çıkarmıştır. Hukuki olarak Azerbaycan'a ait olan ancak çoğunluğunu Ermeni nüfusun oluşturduğu Dağlık Karabağ Bölgesi üzerindeki hak iddiası çatışmaları beraberinde getirmiştir. Çatışmaların yoğunlaştığı bir dönemde Sovyetler Birliği Başbakanı Nikolay Rijkov Norveç Radyosu'na 15 Ocak 1990 tarihinde verdiği demeçte Azerbaycan'daki çatışmaları durdurmak ve iç savaşı önlemek için askerî güç kullanılabileceğini ifade etmiş, aynı gün ülkede olağanüstü hal ilan edilmiştir. 19 Ocak'ta Kızılordu Birlikleri

⁹ Bilal N. Şimşir, *Azerbaycan, Azerbaycan'ın Yeniden Doğuş Sürecinde Türkiye-Azerbaycan İlişkileri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2011, s. 33-35.

Bakü'ye girmiş ve 20 Ocak'ta Azerbaycan siyasi tarihinin en büyük olaylarından biri olan 20 Ocak Katliamı gerçekleşmiştir. Olaylarda 130'dan fazla sivil yaşamını yitirirken 744 kişi yaralanmıştır.¹⁰ Türkiye kamuoyunda Azerbaycan'a destek yönünde çağrı yapılırken hükümet, belirli bir dönem gelişmeleri Sovyetler'in iç meselesi olarak görme eğiliminde olmuştur.¹¹ Bunun yanında bu dönemde Nahçıvan Parlamentosu'nun Türkiye'ye katılmak yönünde bir karar aldığı haberleri basına yansımış ancak Ankara, Sovyet yönetimini karşısına almamak amacıyla oldukça temkinli hareket etmiştir.¹²

18 Ekim 1991 tarihine gelindiğinde Azerbaycan bağımsızlığını ilan etmiş, başkanlık görevine Ayaz Mutallibov gelmiştir. Ocak 1992'de Mutallibov Türkiye'yi ziyaret etmiş ve iki ülke arasında ilişkilerin gelişmesine ilişkin 11 maddeden oluşan "Dostluk, İşbirliği ve İyi Komşuluk Antlaşması" imzalanmıştır. 13 Ekim 1921 tarihli Kars Antlaşması'na iki ülkenin de bağlılığının ifade edildiği anlaşmada siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenirken askerî alanı kapsayan bir maddenin bulunmaması dikkat çekicidir. Dahası TBMM tarafından onaylanan söz konusu anlaşma Azerbaycan meclisi tarafından onaylanmadığı için yürürlüğe de girememiştir.

Bağımsızlığın kazanılmasına rağmen ulusal bir ordunun kurulamamış olmasının yanı sıra Azerbaycan tarihinin en büyük facialarından Hocalı Katliamı'nın bu dönemde gerçekleşmesi Mutallibov döneminin sonunu getirmiştir.¹³ Yaşanan gelişmeler üzerine Türkiye'de hükümetin Azerbaycan politikasına yönelik eleştiriler artarken Azerbaycan'a destek protestoları gerçekleştirilmiştir. Bu durum iç ve dış politikada bir takım adımlar atılmasını sağlamıştır. İlk olarak Ankara'nın çabaları ile AGİT "sınırların dokunulmazlığı ve tek taraflı olarak değiştirilemeyeceği" şeklinde bir karar almıştır.¹⁴ Mart 1992'de ise Türkiye, savaşın taraflara silah ambargosu uygulamak amacıyla hava sahasından geçerek Ermenistan'a giden uçakları denetleyeceğini duyurmuştur.¹⁵

Mutallibov'un istifasının ardından devlet başkanlığı görevini geçici bir süre Meclis Başkanı Yakup Memmedov yürütürken Haziran 1992'de yapılan

10 A. Məmmədova, *20 Yanvar - Qan Yaddaşımız: Metodik Təvsiyələr*, Azərbaycan Milli Kitabxanası, Bakı, 2020, s. 9

11 Şimşir, *Azerbaycan*, s. 97-99.

12 Age, s. 104.

13 Aslında birinci bağımsızlık döneminde Türkiye Azerbaycan'a askerî eğitim konusunda destek olan yegane ülke olmuştur. Buna göre Azerbaycan 28 Mayıs 1918 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiş, Haziran ayında Osmanlı Devleti ile AHC arasında dostluk antlaşması imzalanmıştır. Söz konusu anlaşmanın 4. maddesi çerçevesinde Azerbaycan'a bir askerî kuvvet gönderilmiş ve Nuri Paşa komutasında Kafkas İslam Ordusu adı verilen bir birlik oluşturulmuştur. Kafkas İslam Ordusu'nun teşkilatlanması ile birlikte Milli Askerî Mektep'in faaliyetlerinde bir canlanma olmuş, okulun başına Osmanlı subaylarından Albay Atıf Bey atanmıştır. Ekim ayı içerisinde ilk mezunlarını veren okulun statüsü, Kafkas İslam Ordusu'nun dağılmasından sonra yükseltilmiş ve Ekim 1919'da Bakü'ye taşınmıştır. Bu okulun açılmasıyla birlikte Azerbaycan'da milli askerî eğitimin de temeli atılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Atamalı Şahbazov, "Azərbaycanda İlk Milli Hərbi Məktəbin Təşkili və İlk Buraxılışı", <https://ordu.az/az/news/208865/azerbaycanda-ilk-milli-herbi-mektebinteskili-ve-ilk-buraxilisi-%E2%80%93-polkovnikin-arasidirmasi>, erişim 13.08.2023.

14 Nazım Cafersoy ve Araz Aslanlı, "Azerbaycan-Türkiye Askerî İlişkileri", Cavid Veliyev, Reşad Resullu, Kenan Aslanlı (ed.), *Azerbaycan-Türkiye: Dostluk, Kardeşlik ve Strateji Ortaklık*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012, s. 166.

15 Svante E. Cornell, "Turkey and the Conflict in Nagorno Karabakh: A Delicate Balance", *Middle Eastern Studies*, 34:1, 1998, s. 61.

seçimlerin ardından Azerbaycan Halk Cephesi Partisi (AHCP) lideri Ebülfez Elçibey iktidara gelmiştir.¹⁶ Türkiye'ye yakın bir dış politika stratejisi benimseyen Elçibey'in iç ve dış politikada Rus etkisini azaltmaya çalıştığı görülmektedir. Bu kapsamda Karabağ anlaşmazlığına ABD ve Batı'nın taraf olması yönünde bir çaba sarf edilmiş, SSCB'den kalan Rus askerî üssünün kapatılması kararlaştırılırken Elçibey'in Cumhurbaşkanlığı döneminde Azerbaycan Rus kuvvetlerini ülkesinden çıkaran ilk eski Sovyet Cumhuriyeti olmuştur.¹⁷

Elçibey iktidarı döneminde yapılan icraatlardan bir diğeri Azerbaycan askerinin Türkiye'de eğitim almasını sağlamaya yönelik anlaşmadır. 11 Ağustos 1992 tarihinde imzalanan "Askerî Eğitim İşbirliği Antlaşması" çerçevesinde Türkiye'den emekli subaylar Azerbaycan ordusunun eğitimine katkı sunarken 200 Azerbaycanlı öğrencinin de Türkiye'deki askerî okullardan eğitim alması sağlanmıştır.¹⁸ Bununla birlikte bu anlaşma söz konusu dönemde Ermenistanla savaş halinde olan Azerbaycan'a yeterli desteği vermekten uzaktır. Anlaşmanın imza sürecinde kimi milletvekilleri tarafından TBMM'de, devam eden Ermeni işgaline vurgu yapılarak Azerbaycanlıların askerî güce ihtiyaç duydukları ifade edilmiş ve Bakü yönetimi ile bir savunma anlaşması yapılması gerektiği konusu gündeme getirilmiştir.¹⁹

Nisan 1993'te, Ermeni güçlerinin Azerbaycan'ın Kelbecer bölgesini ele geçirmesinden ve Dağlık Karabağ ile Ermenistan arasında ikinci bir kara koridoru oluşturmasından hemen sonra Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Rusya'yı Karabağ Ermenilerini desteklemekle suçlarken Türkiye'nin Azerbaycan ile askerî ilişkilerini yoğunlaştıracağını ve bu ülkeye silah göndereceğini açıklamıştır. Buna karşılık Rusya Savunma Bakanı Pavel Grachev'in Ankara'yı sorunun diplomatik yollardan çözülme sürecinden uzaklaşmaması noktasında uyardığı ifade edilmektedir.²⁰ Diğer taraftan Haziran ayında Silahlı Kuvvetler komutanlığı yapmış olan Suret Huseynov'un bir darbe girişiminde bulunması Azerbaycan siyasetinin geleceğini belirleyen büyük bir değişime yol açmıştır.

Darbenin ardından Nahçıvan Parlamentosu Meclis Başkanı Haydar Aliyev, Bakü'ye davet edilerek devlet başkanı yardımcısı görevine getirilmiştir. Bununla birlikte Elçibey'in Nahçıvan'a gitmesinin ardından parlamento, devlet başkanı yetkilerini Aliyev'e devretmiştir. Azerbaycan'daki iktidar değişikliği Türkiye-Azerbaycan arasında kısa süreli de olsa bir belirsizliğe yol açmış, Aliyev'in ülkesini BDT'ye dahil etme kararı şüphe ile karşılanmıştır. Bunun yanında Eylül 1993'te Elçibey yönetimi ile Türkiye arasında imzalanan birçok anlaşma feshedilmiş, Türk vatandaşlarına Azerbaycan'a girmeden önce vize almaları şartı getirilmiş

16 Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, *Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası*, Platin, Ankara, 2005, s. 24.

17 Mustafa Kafkas, *XXI. Yüzyılda Türkiye-Azerbaycan İlişkileri*, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Giresun, 2019, s. 6; Cavid Veliyev, "Bölgesel Olayların Türkiye-Azerbaycan İlişkilerine Etkisi", Cavid Veliyev, Reşad Resullu, Kenan Aslanlı (ed.), *Azerbaycan-Türkiye: Dostluk, Kardeşlik ve Strateji Ortaklık*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012, s. 35.

18 Cafersoy ve Aslanlı, *Azerbaycan-Türkiye Askeri*, s. 156.

19 Selma Göktürk Çetinkaya, "Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Askerî Boyutu ve Jandarma Merkezli Yardımlar (1992-2014)", *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5:1, 2020, s. 27-28.

20 Cornell, *Turkey and the*, s. 65

ve ülkede görev yapan 1600 Türk askerî uzmanı görevden alınmıştır.²¹ Bununla birlikte çok geçmeden cumhurbaşkanının gerek uluslararası alandaki ekonomik hamleleri gerekse de Rus birliklerinin Azerbaycan'da konuşlandırılmasını şiddetle reddetmesi Ankara-Bakü arasındaki temasların sürdürülmesini sağlamıştır.

Dağlık Karabağ sorununun çözümüne yönelik olarak 1994 yılının ilk aylarında Rusya ve AGİK temsilcileri tarafından çeşitli diplomatik girişimlerde bulunulmuş ancak bu çabalardan bir sonuç alınamamıştır. 4-5 Mayıs 1994 tarihlerinde Bişkek'te Kırgızistan, Rusya Ermenistan, Azerbaycan ve Karabağ'ın Türk ve Ermeni nüfusunun temsilcilerinin katılımıyla bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmenin ardından imzalanan Bişkek Protokolü'nde çatışmaların bölge halklarına zarar verdiği, Nisan ayında BDT Başkanları Zirvesi'nde çatışmanın durdurulmasına yönelik alınan kararların ve Parlamentolararası Konsey ve BDT'nin çabalarının desteklendiği ifade edilmiştir.²² Protokolün ardından ateşkes süreci devreye girerken Rusya'nın bölgeye barış gücü yerleştirme isteği Azerbaycan tarafından kabul edilmemiştir.²³

Bu dönemde Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin önemli bir yönünü Türkiye'nin Azerbaycan'ı uluslararası alana entegre etme çabaları oluşturmaktadır. 1994 yılında NATO'nun BİO programına dahil edilmesi Azerbaycan'ın gerek Türkiye gerekse Batı ve ABD ile ilişkilerinde yeni bir dönemin başlamasını sağlamıştır. 10 Haziran 1996 tarihinde Türkiye'nin Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'nin eğitimini içeren "Askeri Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Antlaşması" imzalanmıştır.²⁴ Bu kapsamda Türk subaylarının yardımıyla 1992-1997 yılları arasında Sovyet eğitim sisteminin uygulandığı Kara, Hava ve Deniz Okulları'nda Batı müfredatı oluşturulmaya başlanmıştır.²⁵ Kasapoğlu, Türkiye ile ittifakın, Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'ni NATO standartlarına yükselttiğini ifade etmektedir.²⁶ Nitekim alınan eğitim ve edinilen tecrübenin de etkisi ile İkinci Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan Ordusu Ermenistan karşısında zafer kazanabilmiştir.

6-7 Mayıs 1999 tarihinde Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştiren Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile görüşmüştür. Görüşmenin ardından imzalanan "Stratejik İşbirliğinin Derinleştirilmesine İlişkin Anlaşma" iki ülkenin bağımsızlığını, egemenliğini, toprak bütünlüğünü korumak için birbirlerine gereken yardımları yapmasını öngörmektedir.²⁷ 1999 yılında Azerbaycan'a teknik teçhizatın kullanılması, savunma sanayi iş birlikleri gibi konuları kapsayan alanlarda mali yardım yapılmaya

21 Age, s. 62.

22 Nazım Cafersoy ve Araz Aslanlı, "Russia's Policy During the 44-Day Karabakh War", *Insight Turkey*, 23:4, 2021, s. 218-219.

23 Thomas de Waal, *Black Garden: Armenia and Azerbaijan through Peace and War*, New York University Press, New York and London, 2003, s. 238.

24 Aslanlı ve Hesenov, *Haydar Aliyev Dönemi*, s. 162.

25 Yüce, *The Caucasus*, s. 4.

26 Can Kasapoğlu, "Türkiye-Azerbaycan: Savunma İş Birliğinden Askeri İttifaka" <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/turkiye-azerbaycan-savunma-is-birliginden-askeri-ittifaka/952323>, 2017, erişim 15.08.2023.

27 Dursun Engin Karabulut, *Türkiye-Azerbaycan Sosyo-Ekonomik İlişkileri ve Karabağ Değerlendirmesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2022, s. 20

başlanmış, bir yıl sonra da Türk Deniz Kuvvetleri çeşitli tip hücumbotları hibe ederek Hazar'daki Azerbaycan donanmasının güçlenmesine katkı sağlamıştır.²⁸ Bu dönemde Akademiler, Harp Okulu ve Branş Eğitim Okulu NATO standartlarında eğitim programlarından yararlanmada Türkiye'nin tecrübesinden faydalanmıştır.

2000 yılına gelindiğinde Türk Deniz Kuvvetleri tarafından Azerbaycan'a TCG AB-34 hücumbotu verilmesi, maliye yardımı, taraflar arasında teknik teçhizatın kullanılması ve savunma sanayisi işbirliklerine ilişkin bir protokol imzalanmıştır.²⁹ 1 Mart 2001 tarihinde "Azerbaycan ve Türkiye devleti arasında Karşılıksız Askeri Yardım Antlaşması" ve "Azerbaycan Savunma Bakanlığı ve Türkiye Genelkurmay Başkanlığı arasında Mali Yardım Protokolü" imzalanmıştır. Söz konusu anlaşmalar kapsamında Türkiye'nin, Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'ne 3 milyon dolar tutarında askeri yardımda bulunması kararlaştırılmıştır.³⁰ 26 Mart 2001'de NATO standartlarında askeri bilimsel eğitim vermek üzere oluşturulan Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinin Eğitim ve Talim Merkezi (TEC) açılmıştır.³¹ Merkezde personeli komuta ve uzman pozisyonlarına hazırlamak için yedek subay ve astsubay eğitim kursları da verilmektedir.³²

Askeri alandaki en önemli iş birliği alanlarından biri olarak Azerbaycan Kara Harp Okulu'nun kurulmasında Türkiye'nin katkısı belirtilmelidir. İlk mezunların verildiği 23 Ağustos 2001 tarihindeki törene üst düzey Türk resmilerinin katılımı askeri iş birliğine verilen önemin göstergesidir.³³ Aynı dönemde İran, Azerbaycan ile Hazar Denizi'ndeki Araz yatağı konusunda yaşadığı anlaşmazlık nedeni ile savaş gemilerini bölgeye göndermiş, bu durum taraflar arasında askeri bir gerginliğin oluşmasına yol açmıştır. Azerbaycan'a yönelik tehditlerine Türkiye sessiz kalmamış, 2001 yılında İran'a nota verilmesinin yanı sıra Türk Yıldızları başkent Bakü'de bir gösteri yapmıştır. Bu durum Azerbaycan'ın uluslararası alanda yalnız olmadığı ve olası bir saldırı ya da çatışma durumunda Türkiye'nin tarafının açık olduğu izlenimi vermeye çalışıldığını göstermektedir. Yine aynı dönemde Türk Silahlı Kuvvetleri özellikle Nahçıvan'daki birliklere yönelik eğitim desteği sunmuş ve *Naxçıvan Əlahiddə Ümumqoşun* Ordusuna (5. Kolordu Komutanlığı) 80 askeri araç ve 4 iş makinesi hibe edilmiştir.³⁴ Gelinek noktada Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'nin müşterek hareket icra etmek üzere dizayn edilmiş özel ordu güçleri olan 5. Kolordu'nun muharip düzeyi en yüksek birlik olduğu ifade edilmektedir.³⁵ Bu kapsamda Erivan ile yaşanacak olan olası bir çatışmada Nahçıvan'daki birliklerin kritik bir rol oynayacağı öngörülmektedir.

28 Muharrem Eksi, "Türkiye-Azerbaycan İlişkileri: Söylemden Reelpolitige", *Avrasya Etüdləri*, 36, 2009, s. 102.

29 Mehmet Fatih Öztarsu, "Azerbaycan ve Türkiye Askeri İlişkileri", <https://www.turansam.org/makale.php?id=175>, 2008, erişim 11.08.2023.

30 Cafersoy ve Aslanlı, *Azerbaycan-Türkiye Askeri*, s. 159.

31 www.seferberlik.gov.az

32 Elkhan Mehdiyev, *Security Sector Reform in Azerbaijan: Key Milestones and Lessons Learned*, Geneva Centre for Security Sector Governance, Switzerland, 2021, s. 15.

33 Ulviyye Aydın, "Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Son On Yılı (2006-2016): Kardeşlikten Stratejik İşbirliğine Uzanan Yol", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6:13, 2018, s. 44.

34 Aslanlı ve Hesenov, *Haydar Aliyev Dönemi*, s. 166.

35 Kasapoğlu, *Türkiye-Azerbaycan*.

3. 2003-2020 Arasında Türkiye-Azerbaycan Askeri İlişkileri

2002 yılında Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin iktidara gelmesi, 2003 yılında ise İlham Aliyev'in Azerbaycan'ın yeni cumhurbaşkanı olması iki ülke arasındaki ilişkilerin liderlerin önderliğinde ve daha sağlam bir zeminde ilerlemesini sağlamıştır. İki ülke genelkurmay başkanları tarafından düzenli aralıklarla üst düzey ziyaretler gerçekleştirilerek askeri-güvenlik alanında birlik mesajı verilmiştir.³⁶ Bu kapsamda 2002 yılında Türkiye'nin yeni Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök'ün ilk yurt dışı ziyaretini Azerbaycan'a gerçekleştirmiş olması stratejik ve sembolik açıdan önemli bir adım olarak görülmelidir.

Bu dönemde Bakü ve Ankara arasındaki ilişkilerin küresel alandaki gelişmelerden etkilendiğini ve yeniden şekillendiğini belirtmek gerekir. 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali ile Kafkasya ve Orta Asya'da artan etkisi Türkiye'nin güvenlik politikaları açısından önemli sonuçlar barındırmaktadır. İki ülke arasındaki güvenlik ilişkilerinin çerçevesi bu dönemde genişlemiş; enerji güvenliği, siber güvenlik, bölgesel barış gibi konu başlıkları iş birliği kapsamına dahil edilmiştir. Örneğin, iki ülke 2003 yılında boru hatlarının güvenliği konusunda iş birliği anlaşmaları yapmıştır.³⁷ Yine bu dönemde başbakan yardımcısına bağlı olarak NATO ile ilişkiler konusunda bir Devlet Komisyonu kurulurken Cumhurbaşkanı Aliyev, ülkenin NATO'ya katılma niyeti olduğunu açıklamıştır.³⁸ İkili ilişkilerin yanı sıra çok taraflı işbirliklerinin genişletildiği; terörle ve uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadele, enerji güvenliği gibi başlıklarda birlikte hareket etme yönünde bir politika benimsendiği görülmektedir. Bu kapsamda Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne üye ülkelerin katılımıyla 8 Ekim 2006 tarihinde "Örgütlü Suç Türleriyle Mücadelede İşbirliği Anlaşması" ve "Terörizmle Mücadele Protokolü" imzalanmıştır.³⁹

2006 yılında "Askeri Alanda Eğitim Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır. Bir yıl sonra Azerbaycan'ın yayınladığı Ulusal Güvenlik Doktrini'nde (*Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyası*) bölgedeki militarizasyonun tehlikelerine vurgu yapılarak silahlanmanın bölgesel güvenlik ve istikrara bir tehdit oluşturduğu belirtilmiştir. Söz konusu Doktrinde Türkiye ve Gürcistan'la geliştirilen stratejik iş birliğinin bölgesel istikrarın teminatı olduğu, Türkiye ve NATO ile kurulan ilişkilerin ise milli güvenlik ve enerji güvenliği açısından büyük önem taşıdığı ifade edilmiştir.⁴⁰ Bu dönemde iki ülke arasında işbirliklerinin çeşitlenmesi nedeniyle Yüksek Düzeyli Askeri Diyalog toplantıları düzenlenmeye başlanmıştır. Söz konusu toplantılar yılda iki kez yapılmakta ve mevcut sorunların çözülmesi ve iş birliğinin derinleştirilmesi perspektifi ile sürdürülmektedir.⁴¹

36 Aslanlı ve Hesenov, Haydar Aliyev Dönemi, s. 166-167.

37 Ekşi, Türkiye-Azerbaycan İlişkileri, s.102.

38 Derk Kinnane Roelofsma, Analysis: A Time of Change for Azerbaijan <https://www.upi.com/Defense-News/2003/08/06/Analysis-A-time-of-change-for-Azerbaijan/29081060210361/>, 2003, erişim 15.08.2023.

39 Kafkas, XXI. Yüzyılda Türkiye, s. 93.

40 "Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı ile Azerbaycan Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı Arasında Azerbaycan Ali Harbi Tayyarecilik Mektebi'ne Eğitim-Öğretim Desteğine İlişkin Protokol", 27133, Karar Sayısı, 2009/14585, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/02/20090206-1.htm>.

41 Yahya Musayev, "Askeri-Teknik Alanda Azerbaycan-Türkiye İşbirliği", Cavid Veliyev, Reşad Resullu, Cilt: 19 Sayı: 46

2010 yılında kabul edilen Askeri Doktrin’de Azerbaycan Cumhuriyetine ait toprakların bir kısmının Ermenistan silahlı kuvvetleri tarafından işgali başlıca dış askeri ve siyasi tehditlerden biri olarak ele alınmıştır. Bunun yanında “Azerbaycan Cumhuriyeti’nin güvenlik ortamı” başlığı altında Ermenistan tarafından Dağlık Karabağ ve çevre kentlerin işgali sorunu sadece ulusal güvenliği değil, bölgesel güvenliği tehdit eden bir unsur olarak gösterilmiş, bu durum bölgede Ermeniler tarafından yürütülen yasa dışı faaliyetlere dayandırılmıştır. Aynı yıl Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün Azerbaycan’a yaptığı ziyarette “Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardımlaşma Anlaşması” imzalanmış, Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi kurularak ilişkilerin daha sağlam bir zemine oturtulması sağlanmıştır.

23 maddeden oluşan Ortaklık Anlaşmasının birinci maddesi, taraflardan herhangi birinin toprak bütünlüğü, egemenliği ve devlet sınırlarının dokunulmazlığı tehdit edildiğinde veya bu unsurlara yönelik bir tehlike söz konusu olduğunda adı geçen tehdit ve tehlikelerin ortadan kaldırılmasına yönelik birlikte hareket edileceğini öngörmektedir. İkinci maddeye göre, taraflardan biri üçüncü bir ülke veya ülkeler grubu tarafından silahlı bir saldırıya maruz kalırsa BM Şartının 51. maddesinin tanıdığı bireysel veya ortak meşru savunma hakkı çerçevesinde iki ülke, birbirine karşılıklı yardım yapabilecektir. Söz konusu anlaşma kapsamında taraflar askeri alanda danışma, tatbikat, silahlı kuvvetlerin eğitimi gibi konularda da birbirlerine yardım etmeyi taahhüt etmişlerdir. Anlaşmanın 9. maddesinde savunma iş birliği çerçevesinde savunma ihtiyaçları konusunda karşılıklı destek, ortak tatbikatlar, lojistik, askeri birliklerin ve öğrencilerin eğitimi, tıp ve sağlık konuları ele alınmıştır.⁴² 10 yıllık bir süreyi kapsayan anlaşma tarafların aksi yönde bir karar belirtmemesi halinde bir sonraki on yıl için otomatik olarak yenilenecektir. Söz konusu anlaşma iki ülke arasındaki askeri ilişkilerin gelişmesi ve derinleşmesi bakımından önemli bir gelişme olmuş, 2000’li yıllarla birlikte başlayan askeri tatbikatların sayısı bu dönemden sonra artmaya başlamıştır. Diğer taraftan Türkiye-Azerbaycan arasındaki askeri ilişkilerin derinleştirilmesi Moskova-Erivan ilişkilerinin gözden geçirilmesini sağlamış, bahse konu anlaşmanın ardından Ermenistan’daki Rus askeri üssünün Ermenistan’da kalma süresi 49 yıllığına uzatılmıştır.⁴³

Bu dönemde iki ülke arasında savunma sanayi alanında da işbirlikleri geliştirildiği görülmektedir. Bu kapsamda, ASELSAN, HAVELSAN ve ROKETSAN şirketleri ile askeri gemiler için kontrol sistemi, zırhlı araç alımı, ortak füze üretimi konularında anlaşmalar yapılmıştır. 2012 yılının ikinci yarısında İran’ın Azerbaycan’a yönelik sözlü saldırı ve askeri tehditlerin arttığı bir dönemde Türkiye’den gerçekleştirilen üst düzey askeri ziyaretlerde bir artış yaşanmıştır. Bu kapsamda 5-8 Haziran’da Kara Kuvvetleri komutanı Orgeneral Hayri Kıvrıkoğlu, 10-13 Haziran’da Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Bekir Kalyoncu, 19-22 Haziran Sahil Güvenlik Komutanı Tümamiral Serdar Dürgel Azerbaycan’a gelmiş

Kenan Aslanlı (ed.), *Azerbaycan-Türkiye: Dostluk, Kardeşlik ve Strateji Ortaklık*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012, s. 177.

42“Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması”, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/05/20110528M1-30-1.pdf>, 2011, erişim 12.08.2023.

43 Veliyev, Bölgesel Olayların Türkiye, s. 39.

ve iki ülke arasında toplamda 14 anlaşma imzalanmıştır.⁴⁴ Bu durumu Türkiye'nin Azerbaycan'a dolaylı yoldan desteği olarak okumak gerekir.

Yine 25 Ocak 2013 tarihinde Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan ve Moğolistan Avrasya Askeri Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilatı (TAKM)'ni kurmuştur. Orta Asya ve Kafkas ülkeleri arasında jandarma ve askeri statülü kolluk kuvvetlerinin karşılıklı ilişkilerini güçlendirmek ve iş birliği mekanizmalarını genişletmek amacıyla oluşturulan TAKM Moğolistan ve Kırgızistan'ın kolluk teşkilatlarının askerî statülerini kaybetmelerini gerekçe göstererek anlaşmayı imzalamamaları nedeniyle hayata geçirilememiştir. Kuruluş sürecinin içerisinde olan ancak söz konusu dönemde prosedürleri tamamlayamadığı için TAKM içerisinde yer alamayan Kazakistan'ın Teşkilat'ın kurulmasına dair olan ilgisi son yıllarda Özbekistan'da da görülmektedir. Bu kapsamda Türkiye, Azerbaycan ve Kazakistan arasında yürütülen oluşum çalışmalarına, Özbekistan ve Moğolistan'ın da dahil olması seçenekler arasındadır.⁴⁵

Gürcistan'ın da dahil olduğu askeri tatbikatlar enerji güvenliği gibi stratejik konulardaki bölgesel iş birliğinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu kapsamda üç ülke Kasım 2012'de "Kafkas Kartalı 2012" isimli bir askeri tatbikat gerçekleştirmiştir. 2014 yılından itibaren üç ülkenin Savunma Bakanları arasında görüşmeler gerçekleştirilmektedir. Yine, 19 Ağustos 2014 tarihinde Nahçıvan'da ortak askeri tatbikatlar yapılmasını öngören bir anlaşma imzalanmıştır. Savunma bakanları düzeyinde yapılan üçlü görüşmede, askeri ve politik konuların yanında enerji güvenliği konusu da görüşülmüştür. Yapılan anlaşma ile üç ülkenin silahlı kuvvetlerinin muharebe yeteneğinin güçlendirilmesi hedeflenmektedir.⁴⁶ 2015-2019 yılları arasında ise Azerbaycan ve Türkiye tarafından TurAz Şahini (Türkiye) ve TurAz Kartalı (Azerbaycan) tatbikatları yapılmıştır.

Son on yılda savunma sistemi ve askeri olanakların genişletilmesi konusunda önemli atılımlar gerçekleştiren Türkiye küresel ticaretteki payını yıldan yıla artırmaktadır. 2018-2022 yılları arasında tüm küresel silah ihracatının yüzde 1,1'ini Türkiye gerçekleştirmiştir.⁴⁷ Birçok ülke ile iş birlikleri kuran Türkiye'nin Azerbaycanla askeri ilişkilerinin bir ayağını savunma sanayi alanındaki ortaklık oluşturmaktadır. 31 Ekim 2017 tarihinde Bakü'de savunma sanayi alanında iş birliği anlaşması imzalanmıştır. Bu dönemden itibaren Azerbaycan'a yapılan ihracat oranları da artış göstermiştir.⁴⁸ 2011-2020 yılları arasında Azerbaycan Türkiye'den zırhlı devriye araçları, roket topları, füzeler ve silahlı İHA'lar alırken

44 Cafersoy ve Aslanlı, Azerbaycan-Türkiye Askeri, s. 163.

45 Engin Avcı, "Kamu Diplomasisi Aktörü Olarak Jandarma Teşkilatı", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 10:1, 2021, s.14.

46 Mithat Çelikpala ve Cavid Veliyev, "Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye Bölgesel İşbirliğinin Başarı Örneği", *CIES*, Policy Brief, 03:18, 2015.

47 Pieter D. Wezeman, Justine Gadon and Siemon T. Wezeman, "Fact Sheet", *Trends in International Arms Transfers*, SIPRI, Sweden, March 2023.

48 2018-2022 yılları arasında silah ihracatını yüzde 69 artırarak dünyanın en büyük 12. silah ihracatçısı olan Türkiye'nin Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman'a yaptığı ithalat, toplam silah satışının yarısını oluşturmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Pieter D. Wezeman, Alexandra Kuimova and Jordan Smith, *Arms transfers to conflict zones: The case of Nagorno-Karabakh*, 30 April 2021, <https://www.sipri.org/commentary/topical-background/2021/arms-transfers-conflict-zones-case-nagorno-karabakh>, erişim 12.08.2023.

2020 savaşından kısa bir süre önce MAM-L güdümlü bombalarla donanmış en az beş Bayraktar-TB2 İHA'nın alındığı bilinmektedir. SIPRI tarafından Azerbaycan'ın silah ithalat hacminin Ermenistan'inkinden 8,2 kat daha fazla olduğu tahmin edilirken 2011-2020 döneminde Rusya'nın her iki ülke için de birincil ihracatçı olduğu belirtilmektedir. Söz konusu süreçte Ermenistan'ın silah ithalatının yüzde 94'ünü, Azerbaycan'ın ise yüzde 60'ını Rusya karşılamıştır. Azerbaycan için Rusya'yı sırasıyla İsrail, Beyaz Rusya ve Türkiye takip etmiştir.⁴⁹

4. İkinci Karabağ Savaşı ve Türkiye-Azerbaycan İlişkileri

27 Eylül-10 Kasım 2020 tarihleri arasında gerçekleşen İkinci Karabağ Savaşı ile Azerbaycan, Ermenilerin işgali altında olan topraklarının yaklaşık yüzde seksenini işgalden kurtarmıştır.⁵⁰ Karabağ'ın çevresindeki tüm kentler Azerbaycan kontrolüne geçerken Hankendi, Hocalı gibi stratejik alanlarda halen Ermeniler bulunmaktadır. Bunun yanında iki bine yakın Rus barışı koruma gücü en az beş yıllık bir dönem için Dağlık Karabağ bölgesine yerleştirilmiştir. 10 Kasım tarihli üçlü mutabakatın askerî alanda Türkiye'yi ilgilendiren kısmı ise ateşkesin uygulanmasını izlemek amacıyla Rusya ile ortak Gözlem Merkezi kurulacak olmasıdır. 60 Türk, 60 Rus askerinin görev aldığı Ortak Gözlem Merkezi 30 Ocak 2021 tarihinde açılmıştır.⁵¹

Siyasi ve ekonomik koşulların değişmesi ile Türkiye'nin Dağlık Karabağ sorununda Azerbaycan'a vermiş olduğu desteğin yıllar itibari ile arttığı ve İkinci Karabağ Savaşı'nın kazanılmasında belirleyici olduğu ifade edilmelidir. 30 yıl öncesine kıyasla oldukça güçlü, bütüncül ve kararlı bir siyasi irade gösteren Ankara, savaş boyunca Azerbaycan'ın yanında olduğunu beyan eden açıklamalarda bulunmuştur. Bunun yanında Bayraktar İnsansız Hava Araçları (İHA) ve Silahlı İnsansız Hava Araçları (SİHA) İkinci Karabağ Savaşı'nın başarıya ulaşmasında kilit bir öneme sahiptir.⁵² Nitekim bizzat Cumhurbaşkanı Aliyev tarafından maddi karşılığı 1 milyar doları aşan Ermeni mühimmatının SİHA desteği ile imha edildiği ifade edilmiştir.⁵³

Diğer taraftan, Türkiye'den ithal edilen savunma sistemlerinin yalnızca Dağlık Karabağ'ın değil genel olarak ülke güvenliğinin artırılması amacına yönelik olduğu belirtilmelidir. Öyle ki, Türkiye'den alınan TRG-300 KAPLAN Füzesi, Kasırga ve Sakarya roketatar sistemleri Nahçıvan'da da bulunmaktadır.⁵⁴ İkinci Karabağ Savaşı'nın başladığı Eylül 2020'de Türkiye'nin savunma sanayi ve havacılık sektöründe yapılan en fazla ihracatı (77 milyon 167 bin dolar) Azerbaycan'a gerçekleşmesi dikkat çekicidir ki, ihracat bir önceki yıla kıyasla altı kat artmıştır.⁵⁵

49 Aşk.

50 Narek Sukiasyan, "Armenian-Russian Relations from Revolution to War", *BRIEF*, European Union Institute for Security Studies, 2021, s. 6.

51 Kıymet Sezer, "Karabağ'da Gözlem Başladı", *Yeni Şafak*, <https://www.yenisafak.com/gundem/karabagda-gozlem-basladi-3596814>, 2021, erişim 03.08.2023.

52 Fatih Eraslan ve Fatma Nur Özdemir, "Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinde Önemli Bir Kavşak: İkinci Karabağ Savaşı", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 129:255, 2021, s. 317.

53 İrem Köker, "Dağlık Karabağ: İHA ve SİHA'ların rolü ne oldu, Azerbaycan'a nasıl avantaj sağladı?", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54917938>, 2020, erişim 12.08.2023.

54 Ece Göksedef, "Dağlık Karabağ: Türkiye, Azerbaycan'ın askeri kapasitesini geliştirmesinde nasıl rol oynadı?", *BBC Türkçe*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54379105>, 2020, erişim 12.08.2023.

55 Emre Karakoç, "Savunma ve havacılık sektörünün en yüksek ihracatı Azerbaycan'a gerçekleşti",

İkinci Karabağ Savaşı sırasında Azerbaycan'ın kullanmış olduğu MAM lazer güdümlü mühimmat taşıyabilen silahlı insansız hava aracı TB2, Ermenilerin hazırladığı savunma hatlarına ve hareketli hedeflere karşı en etkili şekilde kullanılan sistemlerden biri olarak görülmektedir. TB2 Rus yapımı hava savunma sistemlerine karşı etkinliğini kanıtlamıştır. Savaş sürecince TB2'ler 89 T-72 tankı, 29 zırhlı araç, 131 topçu parçası, 61 roketatar, 543 kamyon, 9 radar sistemi ve 15 Karadan Havaya Füze (SAM) sistemi imha etmiştir.⁵⁶ Böylece Ermenilerin elindeki Rus yapımı silahlar karşısında Türkiye'den ihraç edilen modern teçhizatın başarısı da test edilmiştir. Nitekim Dağlık Karabağ'daki hava savunması esas olarak, Azerbaycan dronlarına karşı büyük ölçüde etkisiz olan eski Sovyet veya Rus sistemlerinden oluşmuştur.⁵⁷

Türkiye savaşa doğrudan müdahalede bulunmasa da savaş boyunca Gence Uluslararası Havalimanı'na altı F-16'yı konuşlandırmış olması kuşkusuz Azerbaycan ordusuna büyük bir psikolojik üstünlük vermiştir.⁵⁸ Savaşın ardından 2011 yılından itibaren stratejik ortaklık seviyesinde yürütülen ilişkiler 15 Haziran 2021 tarihinde imzalanan Şuşa Beyannamesi ile müttefiklik seviyesine çıkartılmıştır. Stratejik Ortaklık Anlaşmasında olduğu gibi Şuşa Beyannamesi'nde de, taraflardan herhangi birine karşı tehdit ve saldırı gelmesi halinde tarafların ortak hareket edeceği kararlaştırılmıştır. İki ülke savunma yeteneklerini, askerî personel mübadelesini, silahlı kuvvetlerin birlikte çalışabilirliğini artıracak ve modern teknolojiye dayanan silah ve mühimmatların yönetilmesine katkı sağlayacak şekilde birlikte çalışılmasını teşvik edeceklerdir. Deniz, hava ve uzay alanında teknoloji paylaşımında bulunmayı kabul eden iki ülke savunma sanayi teknolojilerinin geliştirilmesi konusunda yerli ve uluslararası pazarda birbirlerini destekleyeceklerini beyan etmişlerdir. Siber güvenlik, enerji güvenliği, bölgesel ve uluslararası güvenlik başlıklarında karşılıklı iş birliğinin teşvik edileceği, kitle imha silahlarının yayılmasına, organize suçlara, kara para aklanmasına, uyuşturucu kaçakçılığına, insan ticaretine, yasadışı göçe karşı da ortak mücadele edileceği beyannamede yer alan diğer konulardır. Bunun yanında iki ülke güvenlik konseylerinin tarafların çıkarlarını etkileyen bölgesel ve uluslararası güvenlik konularında istişarelerde bulunabilmeleri için düzenli aralıklarla toplantılar yapacağı kararlaştırılmıştır.⁵⁹

Yine Beyannameye esasen taraflar ikili ve çok taraflı askeri tatbikatların düzenlenmesini destekleyecektir. Bu kapsamda Haziran 2021'de Azerbaycan Hava Kuvvetleri'ne ait Rus yapımı MiG-29 Fulcrum savaş uçakları ve Su-25 Frogfoot taarruz uçakları Konya'da düzenlenen 'Anadolu Kartalı 2021' hava kuvvetleri tatbikatına katılmıştır. Eylül ayında ise TurAz tatbikatları gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında 2021 yılında Türkiye tarafından Azerbaycan'a İHA ve pilotaj

<https://www.defenceturk.net/turkiye-ihracatcilar-meclisi-eylul-2020-ihracat-rakamlarini-acikladi,2020,erişim12.08.2023>.

56 Joël Postma, "Drones over Nagorno-Karabakh", *Atlantisch Perspectief*, 45:2, 2021, s. 15-16.

57 Cory Welt and Andrew S. Bowen, *Azerbaijan and Armenia: The Nagorno-Karabakh Conflict*, Congressional Research Service, 2021, s. 9; Postma, Drones over Nagorno, s. 17.

58 Paul Iddon, "The Growing Military Cooperation Between Turkey and Azerbaijan", <https://www.forbes.com/sites/-pauliddon/2021/07/27/the-growing-military-cooperation-between-turkey-and-azerbaijan/?sh=5792a7071b3b>, 2021, erişim 04.08.2023.

59 "Şuşa Beyannamesi", <https://www-tccb.gov.tr/assets/dosya-2021-06-15-Azaebaycan-SusaBeyannamesi.pdf>, erişim 12.08.2023.

konularında eğitimler verilmiştir. Diğer taraftan Ermenistan ise Rusya'dan Azerbaycan'ın kritik ulusal altyapısını ve cephe gerisini vurma kapasitesini sağlayan SS-26 İskender taktik balistik füzeleri almıştır.

Son olarak askeri ve savunma iş birliğini orta ve uzun vadede genişletmeyi hedefleyen iki ülke arasındaki diplomatik adımlar yoğunlaşmıştır. İleri nesil ve otonom teknolojilerin, yapay zeka destekli yeni nesil teknolojilerin geliştirilmesi için Bakü'de Bayraktar Teknoloji Girişimi kurulmuştur. 27 Nisan 2023 tarihinde ise Baykar Teknoloji ile Azerbaycan ortak insansız hava aracı sistemlerinin üretiminin yapılabilmesi için bir iyi niyet protokolü imzalamıştır.

Sonuç Yerine

1918 yılında Kafkas İslam Ordusu'nun desteği ile Bakü işgalden kurtarılırken çok geçmeden Azerbaycan'ın Sovyet hakimiyeti altına girmesi ilişkilerin Moskova üzerinden sürdürülmesine neden olmuştur. Bu dönemde ekonomik ve kültürel ilişkiler kısmen kurulsada Soğuk Savaş sürecinde iki farklı kutupta yer alan Azerbaycan ve Türkiye arasında askeri ilişkilerden söz etmek pek mümkün değildir. Nitekim 1991 yılındaki bağımsızlıkla birlikte geliştirilmesi en zor olan ilişkiler de askeri alanda olmuş, uzun yıllar boyunca teknik ve eğitim konularının dışına çıkılması mümkün olmamıştır. Türkiye'nin NATO üyeliği bir yandan Dağlık Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan'a olan desteği sınırlarken diğer yandan Azerbaycan'ın BİO programına dahil edilmesi 90'lı yıllar boyunca askeri iş birliğini oluşturan faktörlerden olmuştur.

İkinci Karabağ Savaşına kadar Ermenistan işgali altındaki topraklarını diplomatik yollardan almayı önceleyen Azerbaycan, bir yandan da ekonomik gelirinin önemli bir bölümünü askeri yeteneklerinin ve kapasitesinin geliştirilmesi için kullanmıştır. Bu süreçte Türkiye'nin Azerbaycan'a olan desteği ve yardımı ise oldukça önemlidir. 1992 yılında Askeri Eğitim İş birliği Anlaşması, dört yıl sonra ise Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması imzalanarak Azerbaycan askerî öğrencilerinin Türkiye'de eğitimi sağlanırken Türk subayların da Azerbaycan okullarında eğitim vermesinin önü açılmıştır. 2010 yılında Stratejik Ortaklık Anlaşması'nın imzalanması askerî ilişkilerin derinleştirilmesini sağlamış, siber güvenlik, enerji güvenliği, terörle mücadele gibi konu başlıklarında ikili ve üç taraflı (Gürcistan'ın da dahil edildiği) işbirlikleri geliştirilmiştir. Ortak tatbikatların yanı sıra sıra savunma sanay alanındaki ilişkiler Azerbaycan silahlı kuvvetlerinin güçlenmesine büyük katkı sağlamıştır. İkinci Karabağ Savaşı ile Azerbaycan topraklarının büyük bir kısmının işgalden kurtarılmasında söz konusu eğitim, iş birliği ve ortaklığın önemi vurgulanmalıdır. Bunun yanında Türkiye'den ihraç edilen İHA ve SİHA'lar, Türk dronları, füze ve roket atar sistemleri askeri teçizatının tamamına yakınına Rusya'dan edinen Ermenistan karşısında Azerbaycan ordusunu zafere taşıyan etmenlerdendir.

Savaşın ardından Türkiye-Azerbaycan ilişkileri stratejik ortalıktan müttefiklik düzeyine yükseltilmiş, taraflardan herhangi birine yöneltilecek olası bir saldırı veya tehdide karşı ortak hareket edileceği bildirilmiştir. Savunma sanayinin geliştirilmesi, modern teknolojilerinin kullanımında karşılıklı destek, siber güvenlik, enerji güvenliği, bölgesel ve uluslararası güvenlik başlıklarında karşılıklı

iş birliğinin teşviki ve bölgesel/küresel sorunlara ortak çözümler geliştirilmesi gibi kararlar alınmıştır. Söz konusu anlaşma ile Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin daha da genişletilmesi ve derinleştirilmesi hedeflenmiştir. Yine, Müttefiklik Anlaşması, Ermenistan ile olası bir savaş halinde Türkiye'nin Azerbaycan'a İkinci Karabağ Savaşı'ndan daha fazla oranda desteğini öngörmesi bakımından önemlidir.

Türkiye-Azerbaycan askeri ilişkilerinin nispeten geç kurulmasına karşın ilişkilerin almış olduğu yol, bölgesel güvenlik ve Türk devletleri açısından da önem taşımaktadır. Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesi, Afganistan'da Taliban'ın iktidara gelmesi ve Çin'in bölgede artan nüfuzu gibi gelişmeler Türkiye'nin Türk devletlerinin bulunduğu coğrafyada etkinliğini artırmasını gerektiren etmenlerdir. Savunma sanayi alanında yükselen grafiğin Kazakistan ve Özbekistan ile iş birliğine yönlendirilmesi önemlidir. Bunun yanında Rusya-Ukrayna müdahalesi sonrası yeniden önem kazanan enerji güvenliğinde özellikle Türkmenistan ve Kazakistan'ın çok taraflı iş birliğine dahil edilmesi gerekmektedir. Bu noktada Dağlık Karabağ Savaşı'nda Türk yapımı silahların elde etmiş olduğu başarı savunma ve güvenlik iş birliğinin geliştirilmesinde önemli bir referans olarak ele alınmalı ve Türk Devletleri Teşkilatı içerisinde bu konu özel bir çalışma alanı olarak öne çıkarılmalıdır.

Çatışma Beyanı:

Araştırmannın yazarı olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanım bulunmamaktadır.

Kaynakça

Basılı Eserler

- ASLANLI Araz ve HESENOV İlham (2005). *Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası*, Platin, Ankara.
- AVCI Engin (2021). “Kamu Diplomasisi Aktörü Olarak Jandarma Teşkilatı”, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 10:1, 1-29.
- AYDIN Ulviye (2018). “Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Son On Yılı (2006-2016): Kardeşlikten Stratejik İşbirliğine Uzanan Yol”, *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6:13, 38-64.
- CAFERSOY Nazım ve ASLANLI Araz (2012). “Azerbaycan-Türkiye Askeri İlişkileri”, Cavid Veliyev, Reşad Resullu, Kenan Aslanlı (ed.), *Azerbaycan-Türkiye: Dostluk, Kardeşlik ve Strateji Ortaklık*, Berikan Yayınevi, Ankara, 149-172.
- CAFERSOY Nazım ve ASLANLI Araz (2021). “Russia's Policy During the 44-Day Karabakh War”, *Insight Turkey*, 23:4, 213-230.
- CORNELL Svante E. (1998). “Turkey and the Conflict in Nagorno Karabakh: A Delicate Balance”, *Middle Eastern Studies*, 34:1, 51-72.
- ÇELİKPALA Mithat ve VELİYEV Cavid (2015). “Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye Bölgesel İşbirliğinin Başarı Örneği”, *CIES*, Policy Brief, 03.
- EKŞİ Muharrem (2009). “Türkiye-Azerbaycan İlişkileri: Söylemden Reelpolitiğe”,

Avrasya Etüdleri, 36, 95-112.

- ERASLAN Fatih ve ÖZDEMİR Fatma Nur (2021). “Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinde Önemli Bir Kavşak: İkinci Karabağ Savaşı”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 129:255, 315-334.
- GÖKTÜRK ÇETİNKAYA Selma (2020). “Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Askeri Boyutu ve Jandarma Merkezli Yardımlar (1992-2014)”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5:1, 15-40.
- KAFKAS Mustafa (2019). XXI. Yüzyılda Türkiye-Azerbaycan İlişkileri, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Giresun.
- KARABULUT Dursun Engin (2022). Türkiye-Azerbaycan Sosyo-Ekonomik İlişkileri ve Karabağ Değerlendirmesi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- KINIK Hülya ve ÇELİK Sinem (2021). “The Role of Turkish Drones in Azerbaijan’s Increasing Military Effectiveness: An Assessment of the Second Nagorno-Karabakh War”, *Insight Turkey*, 23:4, 169-191.
- MEHDİYEV Elkhan (2021). Security Sector Reform in Azerbaijan: Key Milestones and Lessons Learned, Geneva Centre for Security Sector Governance, Switzerland.
- MƏMMƏDOVA A. (2020). *20 Yanvar - Qan Yaddaşımız: Metodik Tövsiyələr*, Bakı, Azərbaycan Milli Kitabxanası.
- MUSAYEV Yahya (2012). “Askeri-Teknik Alanda Azerbaycam-Türkiye İşbirliği”, Cavid Veliyev, Reşad Resullu, Kenan Aslanlı (ed.), *Azerbaycan-Türkiye: Dostluk, Kardeşlik ve Strateji Ortaklık*, Berikan Yayınevi, Ankara, 173-180.
- POSTMA Joël (2021). “Drones over Nagorno-Karabakh”, *Atlantisch Perspectief*, 45:2, 15-20.
- SUKIASYAN Narek (2021). Armenian-Russian Relations from Revolution to War. BRIEF, European Union Institute for Security Studies.
- ŞİMŞİR Bilal N. (2011). *Azerbaycan, Azerbaycan’ın Yeniden Doğuş Sürecinde Türkiye-Azerbaycan İlişkileri*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- VELİYEV Cavid (2012). “Bölgesel Olayların Türkiye-Azerbaycan İlişkilerine Etkisi”, Cavid Veliyev, Reşad Resullu, Kenan Aslanlı (ed.), *Azerbaycan-Türkiye: Dostluk, Kardeşlik ve Strateji Ortaklık*, Berikan Yayınevi, Ankara, 23-58.
- WAAL Thomas de (2003). *Black Garden: Armenia and Azerbaijan through Peace and War*, New York University Press, New York and London.
- WELT Cory ve BOWEN Andrew S. (2021). *Azerbaijan and Armenia: The Nagorno-Karabakh Conflict*, Congressional Research Service.
- WEZEMAN Pieter D. KUIİMOVA Alexandra ve WEZEMAN Siemon T. (2021). “Fact Sheet”, Trends in International Arms Transfers 2020, SIPRI, Sweden.
- YÜCE Ahmet (2016). “The Caucasus and the World”, *International Scientific Journal*, 21, 56-64.

İnternet Kaynakları

- “Ordu Kuruculuğu”, https://www.azerbaijans.com/content_1690_tr.html, erişim 12.08.2023.
- “Şuşa Beyannamesi”, <https://www-tccb.gov.tr/assets/dosya/2021-06-15-Azaebaycan-SusaBeyannamesi.pdf>, erişim 12.08.2023.
- “Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması”, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/05/20110528M1-30-1.pdf>, erişim 12.08.2023.
- GÖKSEDEF Ece (2020). “Dağlık Karabağ: Türkiye, Azerbaycan’ın Askeri Kapasitesini Geliştirmesinde Nasıl Rol Oynadı?”, *BBC Türkçe*, <https://www.bbc.com/turkce/>

haberler-turkiye-54379105, erişim 12.08.2023.

Horuz Muhammet Emin (2023). "Abdulkadir Günyol, Baykar ile Azerbaycan, İnsansız Hava Aracı Sistemlerinin Ortak Üretimi İçin İyi Niyet Protokolü İmzaladı", 27.04.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/baykar-ile-azerbaycan-insansiz-hava-araci-sistemlerinin-ortak-uretimi-icin-iyi-niyet-protokolu-imzaladi/2883214>.

IDDON Paul (2021). "The Growing Military Cooperation Between Turkey and Azerbaijan", <https://www.forbes.com/sites/pauliddon/2021/07/27/the-growing-military-cooperation-between-turkey-and-azerbaijan/?sh=5792a7071b3b>, erişim 04.08.2023.

KARAKOÇ Emre (2020). "Savunma ve Havacılık Sektörünün En Yüksek İhracatı Azerbaycan'a Gerçekleşti", <https://www.defenceturk.net/turkiye-ihracatcilar-meclisi-eylul-2020-ihracat-rakamlarini-acikladi>, erişim 12.08.2023.

KASAPOĞLU Can (2017). "Türkiye-Azerbaycan: Savunma İşbirliğinden Askeri İttifaka" <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/turkiye-azerbaycan-savunma-is-birliginden-askeri-ittifaka/952323>, erişim 15.08.2023.

KINNANE ROELOFSMA Derk (2003). "Analysis: A time of Change for Azerbaijan", <https://www.upi.com/Defense-News/2003/08/06/Analysis-A-time-of-change-for-Azerbaijan/29081060210361/>, erişim 15.08.2023.

KÖKER İrem (2020). "Dağlık Karabağ: İHA ve SİHA'ların Rolü Ne Oldu, Azerbaycan'a Nasıl Avantaj Sağladı?". <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54917938>, erişim 12.08.2023.

Milli Savunma Bakanlığı (MSB) (2019). "Basın Açıklamaları", <https://www.msb.gov.tr/Anasayfa/Basin?url=sonsuzluk-eternity-tatbikati-2019-hakkinda-292019>.

NATO (2023). "Partnership for Peace Programme", https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50349.htm, erişim 21.07.2023.

ÖZTARSU Mehmet Fatih (2008). "Azerbaycan ve Türkiye Askeri İlişkileri", <https://www.turansam.org/makale.php?id=175>, erişim 11.08.2023.

Reuters (2016). "Armenia Ratifies Agreement on Joint Air-Defense System with Russia", <https://www.reuters.com/article/us-armenia-russia-defence-idUSKCN0ZG2AS>, erişim 10.08.2023.

SEZER Kıymet (2021). "Karabağ'da Gözlem Başladı". Yeni Şafak, <https://www.yenisafak.com/gundem/karabagda-gozlem-basladi-3596814>, erişim 03.08.2023.

SHAHBAZOV Atamali (2022). "Azərbaycanda İlk Milli Hərbi Məktəbin Təşkili və İlk Buraxılışı", <https://ordu.az/az/news/208865/azerbaycanda-ilk-milli-herbi-mektibinteskili-ve-ilk-buraxilisi-%E2%80%93-polkovnikin-arasdirmasi>, erişim 13.08.2023.

The World Bank, <https://data.worldbank.org/indicator>.

"Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı ile Azerbaycan Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı Arasında Azerbaycan Ali Harbi Tayyareçilik Mektebi'ne Eğitim-Öğretim Desteğine İlişkin Protokol", 27133, Karar Sayısı, 2009/14585, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/02/20090206-1.htm>, erişim

WEZEMAN Pieter D. KUIMOVA Alexandra ve SMİTH Jordan (2021, April 30). "Arms Transfers to Conflict Zones: The Case of Nagorno-Karabakh", <https://www.sipri.org/commentary/topical-background/2021/arms-transfers-conflict-zones-case-nagorno-karabakh>, erişim 12.08.2023.